

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/10, Spring 2018, p. 713-735

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13441>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Nisan 2018 ✓ Accepted/Kabul: Haziran 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Hasan YAVUZER - Dr. Öğr. Üyesi Arif Olgun KÖZLEME – Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA

This article was checked by iThenticate.

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ ULUS-ÖTESİLİK VE MUHACİRLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ

Selda ADILOĞLU* - Sercan EKLEMEZLER**

ÖZET

Bulgaristan göçlerine eğilen bugünkü çalışmalar, yaşanmış olan göçlerin neden-sonuçlarından ziyade, göçlerle veya göçlerde yaşanan değişimle ilgilidir. Bu ise çalışmaların oy kullanma, çifte vatandaşlık, AB üyeliği etrafında şekillenmesine, siyasi içerikte motivasyonla göç olgusunun açıklanmasına yol açar. Bu bağlamda çalışma, ulus-ötesi nitelikte yaşanan ilişkilerin salt siyasi ilişkilerden ibaret olduğu düşüncesini reddederek farklı etmenlerden beslendiğini varsayar.

Türkiye'deki Bulgaristan göçmen oranlarının net ve kesin rakamlarla ifade edilemiyor oluşu, evrenin belirlenmesinde sıkıntılar yaratmaktadır. Örneklem seçimi de benzer sıkıntılardan geçmektedir. Ancak, güvenilirlik pratiğinden hareketle çalışma için 385 kişiye ulaşılması planlanmış toplamda 356 kişiye uygulanmış anketler çalışmada değerlendirilmiştir. Anket sonuçları, Bulgaristan göçmenlerinin ulus-ötesiliği reel olduğu kadar sembolik düzlemde yaşayabildiklerini ortaya koymaktadır. Bulgaristan göçmenleri Bulgaristan ziyaretleri ile reelde, Bulgaristan/Balkan menşeli ürünleri getirterek/getirerek ve/veya tüketerek/kullanarak sembolik düzlemde Bulgaristan'ı Türkiye'de yaşamaktadırlar. Eski yaşamışlıkları yeni yaşantıya taşımanın en pratik yolu yiyecek, içecek, giyecek ve kullanılacak ürünleri edinmeden geçer. Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan ziyaretlerinde veya "macır pazarı", marketler aracılığıyla birer anlam yükledikleri ürünlere, imgelere sahip olmakta, Bulgaristan'ı "sembolik" düzlemde Türkiye'de var etmektedirler. Bu da muhacir olan Bulgaristan göçmenlerinin yeni zamanlarda ulus-ötesi birer göçmen olmasına aracılık etmektedir. Türkiye'de Bulgaristan'ı yaşıyor olmaları, Bulgaristan'ı ve Bulgaristan'daki yaşamışlığı Türkiye'de –gençleri dahil

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: selda.adiloglu@btu.edu.tr

** Arş. Gör., Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: sercan.eklemezler@btu.edu.tr

ederek- yaşatıyor olmaları, hem “ulus-ötesi göçmen” olmayı pekiştirmekte hem de “muhacir”liği yeniden üretebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulus-ötesilik/ulus-aşırılık, Ulus-aşırı göçmen, Muhacir, Bulgaristan göçmenleri.

IMMIGRANTS FROM BULGARIA TRANSNATIONALISM AND REPRODUCTION OF “MUHACİR”

ABSTRACT

Current studies addressing immigration from Bulgaria focus on migration itself or the changes in migration rather than cause and effects of migration. This causes the studies to accumulate around the topics of voting, dual citizenship, and EU membership. This study rejects the idea that transnational relations are merely political relations and hypothesizes that it has its sources in different factors.

The problem of not being able to give exact numbers of immigrants from Bulgaria in Turkey causes problems in determining the population. Sampling is also difficult for the same reason. For the sake of reliability in the study, 385 people were planned to be included in the study, but 356 surveys applied to the sample were evaluated. The results of the survey suggest that immigrants from Bulgaria can experience being transnational in reality and symbolically. Immigrants from Bulgaria experience Bulgaria in reality by visiting their homeland and symbolically by bringing/importing and/or consuming/using Bulgaria/Balkans originated products. The easiest way of carrying old experiences into a new life is obtaining foods, drinks, clothes, and every-day-tools. Immigrants from Bulgaria have products and imageries upon which they assign a meaning through their visits to Bulgaria or “macir pazarı”, markets and create a symbolic Bulgaria in Turkey. This helps the migrants to become contemporary transnational immigrants. They live Bulgaria in Turkey and keep the values and their memories of Bulgaria in Turkey both reinforces being a “transnational immigrant” and reproduces being “muhacir”.

STRUCTURED ABSTRACT

Each migration flow creates a new relationship pattern not only with the country which was left behind but also with the country which has been settled. The literature dwells upon these two types of relationships, but on the other hand it has been diversified by the studies which evaluates this subject from different point of views. However, as it is seen in the text, most of the studies examine the dependence to the country which is arrived by the migrants and the relationships with the country left behind of migrants on the politics and law basis. Whereas, as it is seen in this study, migrants (in this study, from Bulgaria) may establish or maintain relationships with the countries they left behind except from the purposes like voting and dual nationality. On this point, this study has interrogated what kind of relationships the migrants from Bulgaria have established apart from the political and lawful qualities.

This study has based upon the idea which assumes migrants from Bulgaria maintain their relationships with the country they left behind through consumer goods. The connections in question have developed in what intensity level and content are the questions about which this study has seeked answers.

In this study, major concepts were determined and explained in order to make understandable migrants's (from Bulgaria) relationships with the country they left behind in terms of intensity and quality. To establish a relationship between immigrated country and the country was left behind through a migrant is described as transnational networks in literature. Thereby the first concept which will be examined within the context of this study is transnational networks. As it will be recalled, Glick Schiller et al. (1995) say that the concept had used to explain economical processes and also territorial boundries in 1960s and in recent times it has seen as the part of the globalisation phenomenon. The other important factor to support becoming wide spread and becoming accepted of the concept in question, as it is seen in the Hacısalıhoğlu's (2012) and İçduygu's (2014) studies is the concept can not be conceptualized as the one way human movement for once and the concept reflects that sending countries and receiving countries have intertwined. As transnational immigration, concept of transnational migrant have being used frequently in literature. Transnational migrant, as Kaya pointed (2015), implies the people who are able to live two countries (receiving and sending countries) at the same time, in other words who are able to present on the two sides of the river. In addition to transnational immigration and transnational migrant, transnational social areas have been mentioned too. Faist (1998) points that the areas in question refer to the coexistence of social and symbolic connections of migrants rather than a pyshical place. Each three concepts are important in terms of helping to understand the point which is focused by the study, so to understand the intensity and quality of the relationships with the country left behind of migrants. This study assumes that migrants from Bulgaria don't forget the country they left behind and their relationships with the country they left behind don't take a shape only through the political purposes and goals, the relationships maintain on the level of mouth-pleasing habits. In order to test the trueness of this assumption, it has been efforted to determine the appropriate approach for the subject of the study and quantitative approach had chosen. Basic technique to collect data for this study is survey. Surveys applied to first, second and third generation adult migrant women and men who live in three central county (Yıldırım, Osmangazi, Nilüfer) in Bursa. Migrants from Bulgaria who migrated to Bursa establish the target population of the study but some troubles had been experienced to determine the sample of the study because of not having numerical data record. Research had completed between November 2017-February 2018, in the process 376 participants have been reached. After the faulty and unreachable surveys have eliminated, totally 356 surveys had been answered. To analyze the data, SPSS was used.

As demographically, 182 of the participants are men, 172 of them are women. Most of the participants middle or upper age level (between 35-44 age are %25, 45-54 age are %28). The people who graduated from highschool are %36.5 and it is much. Most of the participants (%51.69) are salaried-paid workers. The number of housewives are two. Only two

of the 172 women don't work and the other women work or retired from work. Variety about immigration history are very much. Intensity are in between 1980-1989 and 1990-1999.

When the habits of the participants were examined, it has been seen that the participants who lived in the country house before immigration have lived detached houses after immigration. Important determination about the migrants from Bulgaria are they tend to carry the products which had given a good taste in their hometown to the new countries. Özgür Baklacioğlu (2012) bases the situation of bringing products from their hometown upon dual nationality and upon dual nationality makes easier the access facilities. But the point which musn't have forgotten is the migrants might have tended to bring product from their country before dual nationality too. In the Cahit and Nanae Kahraman and İlhan Güneş's collaborative study (2017), they expressed the migrants from Bulgaria supply their taste habits with the Bulgarian originating products which is sold in bazaars, markets and grocery stores. Similar attitudes can be seen in migrants from Bulgaria who use Balkan originating products. The usage rates of Balkan originating products are very high between participants (%84). The question whether there is difference between generations or not may come to the minds. In this point, the findings show there is no significant difference and second generation migrants have used Balkan originating products too. In a sense, this shows that being 'muhajir' which is applied for first generation migrants from Bulgaria have been produced again among the second generation migrants from Bulgaria. Research community use different types of Balkan originating products. The participants use the Bulgaria originating products like food, beverage, clothes, outfits, health equipments, apparels, cosmetics. Among these product range, usage rate of eatable products is approximately %42. Remarkable point about which foods have being used by migrants is that participants use the name of the food, beverage and clothes products as using the original country names. Milinka, Banička, Kırnaçe, Lukanka, Vafla, Lütenitsa, Domačno, Mastika, Sukumriya, Sula pasta, Spek, Kremiş, Pastet, Kifla, Zakuska and krem Zdrave are the examples of this. Most of the participant frequently use Balkan originating products. As it is encountered daily users, there are weekly, monthly and rarely users. As it is mentioned before, bazaars and markets are the places which create opportunity to supply these products. On the other hand, to visit Bulgaria and the visits of relatives to Turkey are the opportunities to reach Balkan originating products. And this finding reveals that the migrants be 'there' in symbolical level as consuming the products and can be 'there' in reality by visiting Bulgaria too. In addition to being there position, missing to familiar tastes and the habits turn migrants's attention to Balkan originating products usage. All these findings reveal the usage of Balkan originating product is not because of material reasons (cheap), is because of moral reasons. The usage of Balkan originating product is useful to be 'there' (Bulgaria) in real and symbolic manner. After all, this gives an opportunity the continuation of a habit which is not remained limited by only one generation and can be transfered to second generation, in one sense it can carry the concept of being 'muhajir' which is memorialised as migrants from Bulgaria to the new generations.

Keywords: Transnationalism, Trans-national migrant, Muhacir, Immigrants from Bulgaria.

Giriş

Bulgaristan göçleri ile ilgili çalışmalar bugün farklı bir noktaya evrilmiş görünmektedir. Bulgaristan göçlerini/göçmenlerini irdeleyen çalışılmaların önemli bir kısmı (örn., Toğrol, 1989; Çetin, 2008; Çolak, 2013) göçlerin neden ve sonuçlarına eğilirken, son yıllarda ağırlıklı olarak göçmenlerin kültürel kimlikleri ile ulus-ötesi bağları irdelenmektedir (örn., Parla, 2006; Özgür Baklacioğlu, 2006; Hocoğlu, 2015; Kaytan, 2016). Kimlik ve ulus-ötesi bağlar anlamında ise çifte vatandaşlık, siyasi karar alma süreçlerinde bulunma (oy kullanma gibi) ve AB üyeliği konuları ön plandadır (örn. Çağlayan, 2004; Dişbudak, Akgün ve Balmumcu, 2012; Özgür Baklacioğlu, 2012; Hocoğlu, 2015). Misal, Hocoğlu (2015) Bulgaristan göçmenleri konusunu siyasi katılım üzerinden ele almaktadır. Burada ulus-aşırılık, Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin farklı sebeplerle Bulgaristan'daki siyasi yapıyı şekillendirecek olan seçimlere katılımına denk düşmektedir. Dolayısıyla Bulgaristan göçmenlerinin ulus-aşırı bağları, siyasi birer aktör olarak geride bıraktıkları ülkelerinde siyasi geleceği belirlemede verdikleri oylardan ibarettir. Özgür Baklacioğlu'nda (2012) ise Bulgaristan göçmenleri ile ulus-ötesicilik, çifte vatandaşlık uygulamasıyla ilişkilendirilmektedir. Yazara göre çifte vatandaşlık, iş olanakları kadar göçü yavaşlatmada pratikler sunmakta, hem Türkiye'deki hem de Bulgaristan'daki taraflar için sınır-ötesi olanaklar, fırsatlar ve bölgesel işbirliği yaratmaktadır. Hocoğlu'nun oy kullanmayla ilişkilendirdiği ulus-ötesi bağlar veya Özgür Baklacioğlu'nun (2012) çifte vatandaşlık eksenli açıklamaları, ulus-ötesi bağların siyasi amaçlarla temellendiği iddiasını destekler. Oysa bu çalışmanın odaklanacağı gibi, farklı etmenler de ulus-ötesi bağların gelişmesinde, pekişmesinde veya şekillenmesinde etkilidir.

Çalışmanın Amacı

Çalışma, Türkiye'ye göç etmiş Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile olan ilişkilerinin salt siyasi ilişkilerden ibaret olmayıp farklı içerik ve nitelikte ilişkilerle de devam ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın başlıca varsayımı, Bulgaristan göçmenlerinde ulus-ötesi bağların tüketim ürünleri aracılığıyla devam ettiği şeklindedir. Bu varsayımdan hareketle söz konusu bağların ne yoğunluk ve içerikte çeşitlendiği, geliştiği hususu, çalışmanın esas sorusudur. Alt sorular da şöyledir:

S1. Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan menşeli ürünleri ne sıklıkta kullanmaktadır?

S2. Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan menşeli ürünleri ne amaçla kullanmaktadır?

S3. Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan menşeli ürünler arasında ne tür ürünleri kullanmaktadır?

S4. Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan menşeli ürünleri nereden temin etmektedir?

S5. Farklı göç tarihlerine sahip Bulgaristan göçmenleri Balkan menşeli ürün kullanmakta mıdır?

S6. Türkiye doğumlu (ikinci kuşak) Bulgaristan göçmenleri Bulgaristan menşeli ürün kullanmakta mıdır?

S7. Farklı eğitim seviyelerine sahip Bulgaristan göçmenleri, ne yoğunlukta Bulgaristan menşeli ürün kullanmaktadır?

S8. Bulgaristan menşeli ürün kullanımı, göçmenlerin alışkanlık ve beğeni duygularıyla mı ilgilidir, farklı etmenlerden bahsedilebilir mi?

S9. Balkan menşeli ürün kullanımı, "muhacir olma"yı yeniden üretmekte midir?

Çalışmanın Yöntemi: Anket Çalışması

Çalışmada nicel yönteme başvurulmuştur, başlıca veri toplama tekniği ankettir. Anketler, Bursa'nın üç merkez ilçesinde (Yıldırım, Osmangazi ve Nilüfer) yaşayan yetişkin, birinci ve ikinci kuşak Bulgaristan göçmeni kadın ve erkekler üzerine uygulanmıştır. Bu aynı zamanda çalışmanın evrenidir. Evren hakkında bir örneklem çerçevesine ulaşmak mümkün olmamıştır. Bunun başlıca nedeni Özgür Baklacıoğlu'nun da dile getirdiği gibi (2015), Balkanlardan Türkiye'ye yaşanan iltica ve göç hareketlerinin yoğunluk ve ölçek itibarıyla göç yazınında tartışmalı bir konu olması ve göçlerin kantitatif varlığıyla ilgili farklı rakamların ileri sürülmesidir. Dolayısıyla Balkan göçlerinden biri olan Bulgaristan göçlerinin nicelik itibarıyla net ve kesin bir kaydı olmamasından dolayı çalışmanın evrenini tespit etme olanağı olmamıştır¹. Kabul edilebilir hata düzeyinin \pm %5 ve tahmin için gerekli güven düzeyinin %95 olduğu durumda 100.000 kişiden daha büyük evren için gerekli örneklem büyüklüğü 384 kişi olarak hesaplanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 49-50). Kasım 2017-Şubat 2018 tarihleri arasında toplamda 376 katılımcıya ulaşılabilmiş, hatalı ve erişilemeyen anketler elendiğinde toplam olarak 356 anket cevaplanmıştır.

Tablo 1. Çalışmanın gerçekleştiği ilçeler

		Sayı	Oran
İlçeler	Yıldırım	114	32,0
	Osmangazi	116	32,6
	Nilüfer	118	33,1
	Ara toplam	348	97,8
	Cevapsız	8	2,2
Toplam		356	100,0

Görüleceği üzere Yıldırım'da 114, Osmangazi'de 116 ve Nilüfer'de 118 kişi anket çalışmasına katılmıştır. Bursa'nın üç merkez ilçesinde gerçekleşen çalışmalarda, Bal-Göç (Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği) Yıldırım, Osmangazi ve Nilüfer şubelerinin katılımcılara ulaşmada aracılık etmesi planlanmış, şubelerin işlevsiz kaldıkları noktalarda kartopu örnekleme ile katılımcılara ulaşılmıştır. Anket çalışması, demografik soruları ve esas soruları içeren tek bir formdan oluşmaktadır. Demografik sorularda doğum yeri ile göç tarihi, davranışla ilgili sorularda ise ürün kullanımı (*çeşit, sıklık ve amaç*) açık uçlu olarak yapılandırılmıştır. Burada ayrıca belirtilmesi gereken husus, davranış (*çeşit, sıklık, amaç*) sorularında soru tiplerinin açık uçlu şekilde yapılandırılması, cevap çeşitliliğini ve sorunun geçerliliğini artırmasından dolayı çalışmaya katkı sağlarken, yazarak cevaplama durumundan dolayı cevaplama oranını düşürmüştür. Bulguların analizinde SPSS analiz programına başvurulmuş, frekans tabloları ve çapraz tablolar oluşturulmuştur.

Çalışmanın Sınırlılıkları: Bursa Merkez İlçeleri

Çalışma, ne salt bir mahalleye yerleşmiş ne de sadece bir yerleşim yerinden (köy/mahalle) göç etmiş Bulgaristan göçmenlerine eğilimindedir. Buradaki amaç, Bulgaristan'ın muhtelif yerleşim birimlerinden farklı tarih aralıklarında Bursa'ya ve de Bursa'nın merkez üç ilçesinin farklı mahallelerine göç etmiş olanları ve bu göçmenlerin çocuklarını araştırma topluluğu saymakta, farklı ülke (Balkan ülkeleri) göçmenlerini çalışma dışında bırakmaktadır. Araştırma alanı, Yıldırım, Osmangazi ve Nilüfer ilçeleri ile sınırlandırılmıştır. Buradaki başlıca neden Bulgaristan göçmenlerine ulaşmada aracı rolünde olan Bal-Göç şubelerinin (Bal-Göç-Merkez, Yıldırım; Bal-Göç

¹ Özgür Baklacıoğlu'nun (2012) Genel Kurul Tutanaklarından edildiği bilgiye göre, 1935 yılından sonra kayda alınan Bulgaristan'dan göçmeni sayısı 808.884 civarındadır.

Hürriyet, Osmangazi; Bal-Göç-Görükle, Nilüfer) bulunması ve bu şubeler aracılığıyla göçmenlere ulaşılabilmesidir. Bursa çevre ilçeleri bu çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Alan seçimi: Bursa ve Üç İlçe

Türkiye'nin birçok ili, birer göç kentidir. Kentlerin barındırdığı göçmen grupları nitelik ve nicelik itibarıyla farklılaşmakta, göçmenler belli özelliklere göre kentlerde öbeklenebilmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan Bulgaristan göçmenleri bağlamında düşünüldüğünde TÜİK 2015 (tuik.gov.tr) yılı verilerinde görüldüğü gibi, Bulgaristan göçmenleri yoğunluk itibarıyla İstanbul, Bursa ve İzmir kentlerinde yaşamaktadırlar. Bu üç kentte Hoccoğlu'nun (2015) belirttiği gibi ayrıca göçmen mahallelerine de rastlanmaktadır. Bursa özelinde Bulgaristan göçmenleri ile anılan üç mahalleden bahsedilebilir; Bunlardan biri, Görükle Göçmen Konutları (Nilüfer), bir diğeri Millet Mahallesi (Yıldırım) ve Hürriyet Mahallesi (Osmangazi)dir. Hem göçmen mahalle yapısı gösteren ilçeleriyle hem de Bulgaristan göçmeni denince ilk akla gelen kentlerin başında geliyor olmasıyla Bursa, çalışmanın araştırma alanını oluşturmaktadır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve: Ulus-Ötesi Ağlar/Bağlar

a. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada esasen ulus-ötesi ağlar/bağlar kavramı irdelenecektir. Bunun öncesinde ise ulus-ötesi kavramına bakılacak, ağlarla olan münasebeti irdelenecektir. Ancak bu noktada unutulmaması gereken bir husus şudur ki kavram, tek bir kullanımla veya sadece göç yazınıyla sınırlı değildir. Ulus-ötesi yurttaşlık, ulus-ötesi sivil toplum, ulus-ötesi terörizm, ulus-ötesi şirketler (örn., Abadan-Unat, 2002; Ateş, 2006; Esmen ve Değer, 2004; Deviren ve Atasever, 2011), ulus-ötesicilik ile farklı unsurların ilişkilendirildiğini ortaya koyar. Çalışmanın farklı noktalara kaymaması adına kavramsal çerçeve, ulus-ötesi ağlar/bağlar ve ulus-ötesi göçmenler ile sınırlı iken kuramsal çerçeve, ulus-ötesi sosyal alanlar teorisi ile sınırlandırılacaktır.

Glick Schiller ve arkadaşları (1995: 49), ulus-ötesi (transnational) kavramının 1960'larda ekonomik süreçler ve fazlasıyla da ülkesel sınırlarla ilişkili açıklamalarda kullanıldığını, güncel kullanımında ise daha ziyade küreselleşme olgusunun bir parçası olarak görülmeye başlandığını belirtir. Dolayısıyla, ulus-ötesicilik veya Hacısalihoğlu'nun belirttiği gibi (2012: 445) ulus-aşırılık² (*transnationalism*), küreselleşmiş çağın bir özelliği olup klasik uluslararası göç anlayışlarının genişletilmesiyle gelişmiştir. Yazara göre, günümüz dünyasındaki göçler tek seferlik ve tek yönlü insan hareketinden ibaret olmayıp, daha fazla insanın içinde hareket ettiği bir yaşam tarzına dönüşmektedir. 1990 yılı sonrasında bu yeni anlayış veya Hacısalihoğlu'nun deyişiyle bilimsel çevre, ulus-aşırı göç (*transnational migration*) ifadesini kullanmaya başlamıştır. Başka bir deyişle "ulus-aşırı" veya "ulus-ötesi" kavramları, göçün küreselleşen dünyada aldığı konumu dile getirmede kullanılmakta, göç alan ve göç veren ülke kategorilerinin birbiri içine girdiği, göçmenlerce sınır geçişlerinin sıklaştığı, ulaşım ve iletişim koşullarının arttığı ortamları ima etmektedir (İçduygu, 2014: 301).

Ulus-ötesi göç kavramıyla birlikte birçok çalışma (örn. Glick Schiller, Basch ve Szanton Blanc, 1995; Morad ve Gombac, 2015; Conradson ve Latham, 2005) ulus-aşırı göçmen (transmigrant) kavramını kullanır. Dolayısıyla ulus-aşırı dünyanın göçmenleri de ulus-aşırılıkla anılır hale gelmektedir. Ulus-ötesi göçmen (trans-migrant) veya Kaya'nın anlatımıyla (2015: 73) göçmen-aşırı insanlar, küreselleşmenin kendilerine sağladığı olanaklarla her iki ülkeyi (geride bırakılan ve gelinen ülkeleri) aynı anda yaşayabilen, bir anlamda nehrin iki yakasında aynı anda var olabilen kişileri

² Ulus-aşırılık sadece göç veya göçmenle değil, birçok farklı kavramla birlikte anılagelmektedir. Uysal (2016) yaptığı bir taramada, ulus-aşırı ağlar, ulus-aşırı toplumsal mekânlar ve ulus-aşırı toplumsal alanlar gibi kavramlarla birlikte ulus-aşırı aile bağları, ulus-aşırı cenaze töreni, ulus-aşırı düğünler gibi olgulara ilişkin kavramlaştırmaların ve ulus-aşırı teorilerin türetildiğini/geliştirildiğini belirtmektedir.

anlatır. Göçmen-aşırı kadınlar (trans-migrant women/female), göçmen-aşırı öğrenciler (trans-migrant students), göçmen-aşırı haneler (trans-migrant households), göçmen-aşırı anneler, ulus-aşırı göçmenler veya göçmen-aşırı insanlarla ilgili ek kategorilerdir (örn. Jain, 2009; Howson, 2011; Leinbach ve Bowen, 1992; Ogaya, 2015). Yaşanan olayın niteliğine ve türüne bağlı olarak ulus-aşırılık ek takılarla kısmen çeşitlenebilmektedir. Ulus-aşırı göçmenlik konusunda çalışmaları ile anılan Glick Schiller, Basch ve Szanton Blanc, kaleme aldıkları ortak çalışmalarında (1995) günümüz göçmenlerinin “yerinden edilmiş” olarak kategorize edilemeyeceklerini, çoğunun ulus-aşırı göçmenler olarak geride bıraktıkları ülkeleri ile bağlantıları sürdürmek şartıyla yeni ülkelerinde yerleştiklerini belirtir. Dolayısıyla “yerinden edilmiş” olduğu düşünülen göçmenler söylemi yerini, “yeniden yer edinen” ulus-aşırı göçmenlere bırakmış görünmektedir.

b. Kuramsal Çerçeve

Faist (1998) uluslararası göç yerine ulus-ötesi sosyal alanlardan bahsetmenin olasılığını tartıştığı makalesinde, ulus-ötesi sosyal alanları göçmenlerin ve mültecilerin ekonomik, politik ve kültürel uyumu konusunda asimilasyon ve etnik çoğulculuk yanında tamamlayıcı bir üçüncü model olarak ele almıştır. Faist’e (1998: 215) göre, ulusötesi sosyal alanlar, ilki birinci kuşak göçmenler ve zincir göç olgusuyla sınırlı; ikincisi ise ulusal sınırları aşan gruplar, girişimler ve organizasyonlarla devam eden iki aşamada meydana gelmektedir. Ulus-ötesi sosyal alanlar, Faist’in (1998) kuramında, fiziksel bir mekâna değil göçmenlerin sosyal ve sembolik bağlarının bir aradalığına ve göçmen ağlarına göndermede bulunmaktadır.

Faist (2000) göçmenlerin gündelik yaşamlarını sadece bir ülkenin sınırları içinde yaşamadıklarını ortaya koyan ilişkileri sınıflandırmış, Itzigshon ve Saucedo (2002: 770-772) ise ulus-ötesiciliğe dair farklı bakış açılarını üç başlık altında toplamıştır. Yazarlar, göçmenlerin kendi ülkelerindeki akrabaları, yakınları ve arkadaşları ile bağlarını ve yaşam tarzlarını devam ettirmelerine odaklanan bakış açılarını (1) “linear ulus-ötesicilik” olarak isimlendirmişlerdir. Faist (1998) söz konusu bağların müteakibliyet ve yardımlaşma ekseninde birinci kuşak göçmenlerin yaşamlarıyla sınırlı olduğunu ileri sürmüştür. Göçmenlerin hayırsever bir uğraş ya da profesyonel bir girişim için yeterli kaynağa sahip olduktan sonra geldikleri ülkeyle olan bağlarını yeniden oluşturmaya çalışmaları çerçevesinde kurdukları ilişkilere odaklanan yaklaşım ise (2) “kaynaklara bağlı ulus-ötesicilik” olarak tanımlanmaktadır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında ulus-ötesicilik ekonomik birikime bağlı bir aktivitedir. Ulus-ötesiciliğe dair bir diğer görüş ise ulus-ötesi aktivitelerin göçmenlerin geldikleri ülkedeki yaşamdan duydukları memnuniyetsizlikler ve uyumsuzluklara tepki temelinde gerçekleştiği yönündedir. Buna göre, geline ülkedeki ayrımcılık pratikleri de göçmenlerin geldikleri ülke kimliğini korumalarına yol açabilmektedir ve bu tür ulus-ötesicilik (3) “tepkisel ulus-ötesicilik” olarak adlandırılmıştır. Faist’in (2000) geliştirdiği ulus-aşırı alanlar teorisi göç olgusuyla ilgili teorilerin, göçmenlerin kültürel-etnik-dinsel kimliklerini göz ardı etmeleri itibarıyla yetersiz oldukları fikrinden beslenmektedir. Ulus-aşırı alanlar teorisi, aynı zamanda göç ve göçmen tanımlarının günümüz dünyasında radikal bir dönüşüm geçirdiği iddiasındadır. Teoriye göre, göçmen anavatanını tamamıyla geride bırakan ve yepyeni bir coğrafyaya yerleşen biri olmaktan öte modern ulaşım ve iletişim araçları aracılığıyla hem anavatanında hem de yeni vatanında aynı anda reel; ama daha çok sembolik düzlemlerde yaşayabilmektedir (Kaya, 2014). Ulus-aşırı alanlar teorisi ile birlikte gün yüzüne çıkan bir iddia, göçlerin salt ulus-devlet kategorisi altında değerlendirilmesinin göçleri doğru anlamada yetersiz olduğu ile ilgilidir. Ulus-devlet düzeyinde yapılan analiz ve okumalar yazında yöntemsel/metodolojik milliyetçi bakış olarak da kavramlaştırılmaktadır. Bu teori ile birlikte, yöntemsel/metodolojik milliyetçi bakışa eleştiri getirilmekte, bugünkü değişim ve dönüşümü doğru anlamada engel olduğu iddiası dillendirilmektedir (örn. Ulaş, 2013). Günümüzdeki algı, kendi vatani dışında bir ülkeye giden, kuşaklar boyunca orada yaşayan ve diasporayı kendine yeni yurt edinen insanların vatan hasretiyle yanıp tutuşmadıklarını ortaya koyar (Glick Schiller vd., 1995; Kaya, 2014). Yeni göçmenler, yaşam

tarzı ve sahip oldukları özellikler itibariyle artık trans-migrant (göçmen-aşırı) kavramı üzerinden tanımlanmaktadır (Glick Schiller vd., 1995). Trans-migrant kavramı (göçmen-aşırı), Castles'la Miller'in çalışmalarında da yer almakla birlikte Schiller ve arkadaşlarının ortaya koyduğu açıklamadan biraz farklılık içerir. Castles ve Miller çalışmalarında (2008: 41) *trans-migrant* 'ı muhacir terimiyle eşdeğerde kullanmakta; varoluşunu, göç temelli ulus-aşırı cemaatler içindeki katılımıyla ilişkilendirmektedirler. Üretilen "trans-migrant" (göçmen-aşırı) kavramı, küresel çağın göç deneyiminin, bir yerden koparak başka bir yerde asimile olmak anlamına gelmediğini, bununla birlikte geride bırakılan anavatanın "vatan hasretiyle" insanları yakıp kavurmadığını, düşsel bir cennet olarak tasarlanmadığını, tüm bunların aksine göçmen-aşırı bireylerin anavatan ile diaspora arasında bir yerde kendilerine iki yerden de beslenebilmek şartıyla başka bir alan yarattıklarını, anavatanlarını sürekli bir şekilde reel (ucuz uçak biletleri vb.) ve sembolik (internet, twitter, facebook, televizyon, radyo, video filmler, sinema endüstrisi, müzik endüstrisi) düzeyde ziyaret ettiklerini ve anavatanları ile yeni vatanları karşısında değişen aidiyet biçimleri geliştirdiklerini gösterir (Kaya, 2014: 24-25).

"Muhacir" in Ulus-Ötesiliği

Özgür Baklacioğlu (2015), Türk iskân bürokrasisinin Balkanlardan etnik arındırma ve baskı politikası sonucu Türkiye'ye toplu şekilde gönderilenleri ya mülteci ya da muhacir statüsünde kabul etmek durumunda bırakıldığını ve Türk iskân bürokrasisinin, geçicilik ve güvensizlik kaynağı olarak görülen yabancıyı çağırıştırdığı için mültecilik statüsünü Balkanlardan (Yugoslavya, Bulgaristan ve Batı Trakya) gelenlere yakıştıramadıklarını, Türk soyundan veya Osmanlı tebaasından olup, geri dönmesi söz konusu olmayanlara (Balkan göçmenlerine) muhacir denilmesi gerektiğine karar verdiklerini aktarır. Dolayısıyla muhacir ile mültecilik arasında bir seçim yapması gereken Türk iskân bürokrasisi muhacirlik statüsünü tercih etmek durumunda kalmış, bu tercih yerel halkın diline de sinerek, Balkanlardan (burada Bulgaristan göçmenleri) gelenlerin -zamanla "macır" a evrilen- "muhacir" olarak anılmalarına yol açmıştır. Yereldeki (halk arasında) karşılığı "macır" olan muhacir kavramı, Balkan göçmenleri ve Bulgaristan göçmenleriyle ilgili yazında da kullanılmaktadır (örn., Dikici, 2014; Kurtulgan, 2010; İlbaş, 2015; Şimşir, 1987). Balkan muhacirlerinden söz eden Adıgüzel (2013: 76), etnik kimlikleri itibariyle Balkan kökenlilerin Türkiye Devleti'ni oluşturan "Müslüman-Türk" yapısından farklı olarak addedilemeyeceğini kaldı ki, 2510 sayılı kanunda da, Türkiye'ye yerleşmek amacıyla gelmek isteyip, "Türk soyundan" ve "Türk kültürüne bağlı" olanlara muhacir denildiği bilgisini aktarır. Adıgüzel (2013) Eskişehir merkezli yaptığı araştırmada, "göçmen" denilince ilk akla gelenin "muhacir" yani Balkan göçmenleri olduğunu aktarır. Bursa için geçerli olan bir noktaya Eskişehir üzerinden değinen Adıgüzel (2013), Eskişehir'e göç edenlerin sadece Balkan kökenlilerden ibaret olmadığını, aynı zamanda Tatarlar ve Kafkasyalıların da Eskişehir'e göç ettiklerini anlatır. Ancak, yazara göre göçmen denilince "muhacir"lerin yani "Balkan göçmenleri"nin anlaşıldığı, Tatar ve Kafkas kökenlilerin ilk anda "göçmen" olarak nitelendirildiklerini aktarır. Hacısalıhoğlu (2012) daha kapsayıcı bir açıklama yaparak, Rusya'nın Kırım'ı ele geçirdiği 1880'lerden beri Osmanlı'ya kaçmış, zorunlu göç ettirilmiş veya sürülmüş bütün Müslüman topluluklar için muhacir kavramının kullanıldığını yazar.

Muhacirliğin tanımı, ırk ve tebaa birlikteliği ile geri dönmeme şartını içerir. Bu tanıma göre, gelen göçmenler geri dönmeme şartıyla gelmiş olmalıdır. Oysa yakın dönem Bulgaristan göçmenleri düşünüldüğünde ve de bilhassa 1990 sonrasında çifte vatandaşlık uygulaması göz önünde bulundurulduğunda Bulgaristan göçmenlerinin tamamen geri dönmese bile ara ara geride bıraktıkları ülkelere gittikleri, "reel" ve "sembolik" düzlemde geride bıraktıkları ülkelerini ziyaret ettikleri ve yeri geldiğinde geride bıraktıkları ülke siyasetini belirleyecek roller (oy verme) üstlendikleri anlaşılır. Dolayısıyla iki ülkeyi aynı anda yaşayabildikleri görülür. Bu noktada iki soruya cevap aramak gereklidir: (1) Mevcut nitelemeler (muhacir gibi) Bulgaristan göçmenlerinin yeni kazanımlarını ortaya koymakta yeterli midir veya geri dönmesi söz konusu olmayan göçmenleri

niteleyen muhacir kavramı, günümüz göçmenlerinin ulus-ötesine yayılmış izlerini yeterince yansıtabilmekte midir? (2) Sınırları aşan izlere sahip Bulgaristan göçmenleri “ulus-ötesi göçmen” olarak nitelenebilir mi?

Adıgüzel (2013: 76) muhacir’lik kavramından hareketle Balkan göçmenlerinin (bu çalışmada Bulgaristan göçmenleri) “ulus-aşırı göçmen” kategorisinden farklı bir noktada ele alınması gerektiğini belirtir ve bu iddiayı Balkan göçmenlerinin Türk soyundan geliyor olmalarına dayandırır. Oysa usul-ötesi göçmenlik tanımında kimlik veya dini temelli açıklamalardan ziyade ilgili olma ve/veya orada olma hali ön plandadır. Daha önce de belirtildiği gibi ulus-ötesi göçmenler, geride bıraktıkları ülkeler ile geldikleri ülkeleri aynı anda yaşayabilen, geride bıraktıkları ülkeleri düşsel bir cennet olarak tasarlamayan, anavatanlarını sürekli bir şekilde reel ve/veya sembolik olarak ziyaret edebilen ve değişen aidiyet biçimleri geliştiren bireylerdir. Özgür Baklacioğlu (2012), ulus-ötesi vatandaşlık nosyonuyla birlikte Bulgaristan göçmenlerinin sınır-ötesi siyasal katılımlarının sağlandığını, bu olanağın göçle birlikte parçalanmış geçmiş-gelecek birlikteliğini telafi etmede yararlı olduğunu ve iki taraftaki (Türkiye ve Bulgaristan) siyasette de söz hakkı olmasından dolayı göçmenlerin güçlü siyasal aktörlere dönüşebildiklerini belirtir. Bu da Bulgaristan göçmenlerinin ülküsel söylemleri çağrıştıran “muhacir” yakıştırması dahil bugünü anlatan “ulus-ötesi göçmen”lik deneyimiyle birlikte anılabileceğini göstermektedir. Bulgaristan göçmenlerinin ulus-ötesi göçmenlik deneyimleri, suyun öte tarafında bulunan ve özlemi çekilen imgelerle (burada tüketim ürünleri) olan ilişkilerinden de çıkarılabilmektedir. Özgür-Baklacioğlu (2012) sınırın öte tarafında bulunan, özlemi çekilen imgelere, köyü, “damak tadı”nı, aile yadigârı toprakları ve aile mezarlarını örnek gösterir; ulus-ötesiliği, Bulgaristan’a gidip -“memleketteki damak tadına” uygun et, tavuk, peynir, süt, meyve ve sebze tüketmek, konserve yapmak ve- Türkiye’ye getirmekle ilişkilendirir. Geride bırakılan ülkeye giderek ve/veya damak tadına hitap eden ürünleri beraberinde getirerek, göçmenler reelde ve sembolik düzlemde geride bıraktıkları ülkeyi yaşayabilmektedirler.

Çalışmanın bundan sonraki başlığında, ulus-ötesi göçmenler olarak anılabildiği varsayılan Bulgaristan göçmenlerinden bir grup katılımcıya dair araştırma bulgularına yer verilmiş, ulus-aşırı göçmenlik deneyimleri, “damak tadı”yla ilişkilendirilerek irdelenmiştir.

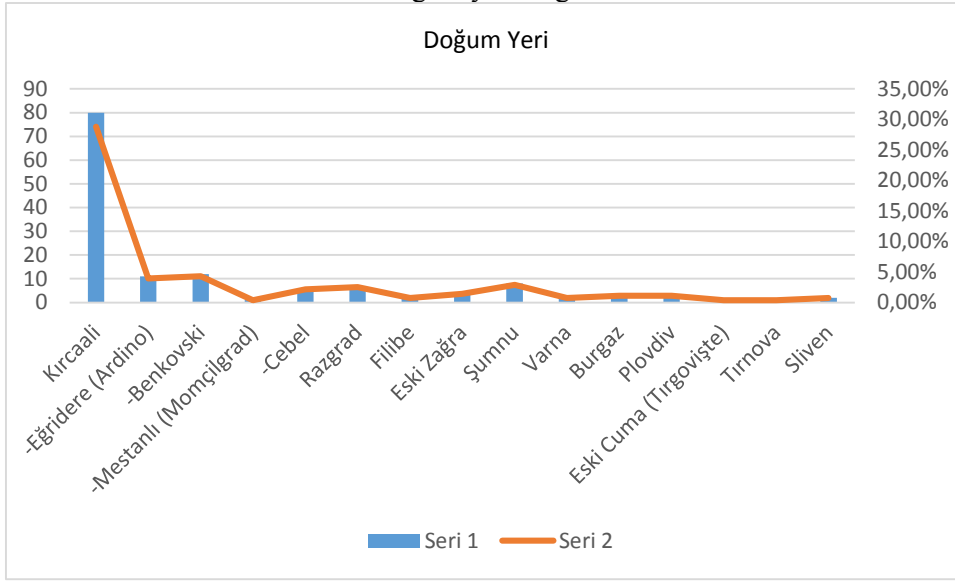
BULGULAR:

Çalışmanın bu kısmında göçmenlerin demografik verileriyle göç verileri aktarılmış, akabinde alışkanlıklar, ulus-aşırı göçmenlik ve muhacirliğin devamı bulgularla desteklenmiştir.

1. Demografik Veriler

1.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

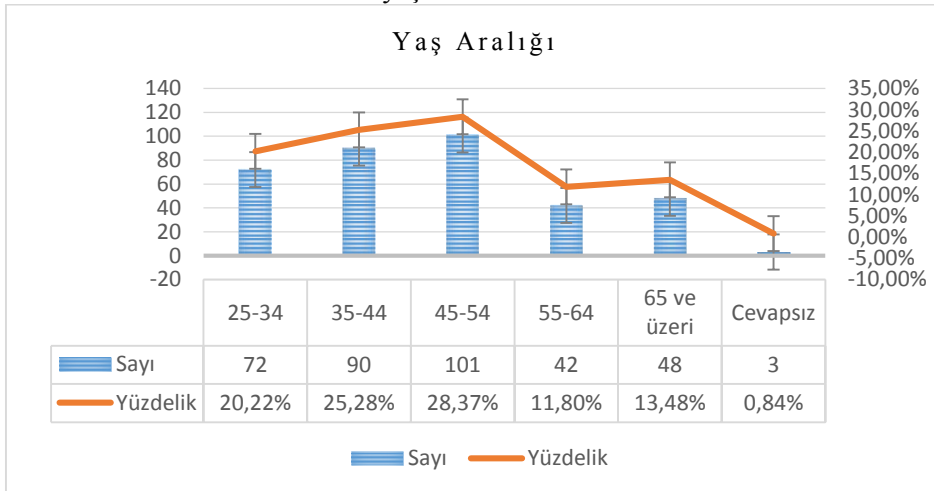
Açık uçlu sorulardan biri katılımcıların geldikleri yerleşim birimlerinin neresi olduğuyla ilgili sorudur. Burada, açık uçlu soru sorulmasının nedeni, farklı yerleşim birimlerinden geldiği varsayımını göz ardı etmemektir ki, soruya verilen cevaplar, katılımcıların farklı yerleşim birimlerinden geldiklerini ortaya koyar. Türkiye’deki illerden birinden geldiğini belirten (%12,9) ve ilden ziyade ülkesini (Bulgaristan (%34,8), İsviçre (%0,7) gibi) yazan katılımcıların cevapları göz ardı edilip sadece Bulgaristan’daki yerleşim birimlerini aktaran katılımcıların cevapları değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük bir kısmı (%28,7) Kırcaali ve Kırcaali’ye bağlı ilçelerden (Eğridere %3,9, Benkovski %4,3, Mestanlı %0,3, Cebel %2,1)’den gelmiş oldukları anlaşılır. Kırcaali’den başka göçmenler, Şumnu, Razgrad, Eski Zağra, Burgaz, Plovdiv gibi illerden gelmişlerdir.

Tablo 2. Katılımcıların doğum yeri bilgileri

Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında erkek katılımcı sayısı, kadın katılımcı sayısından 10 kişi fazladır. Anket çalışması, 25 yaş üstü bireylere uygulandığından, katılımcılar 25 yaşla 65 ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcıların en yoğun olduğu (%28,37) yaş aralığı 45-54 arasındır.

Tablo 3. Katılımcıların cinsiyet dağılımı

Cinsiyet Dağılımı	Sayı		Yüzdeler	
	Kadın	172	48,31	
Erkek	182	51,12		
Cevapsız	2	0,56		
Toplam	356	100,0		

Tablo 4. Katılımcıların yaş aralıkları

Okuma yazma bilmeyenlerle birlikte cevapsızlar bir kenara alındığında, katılımcıların %95'i eğitilmiştir. Bunların içerisinde %36,5 ile lise mezunları büyük bir yoğunluğu teşkil eder. Ortaokul mezunu %21,3 iken, üniversite mezunu %24,7 düzeyindedir. Dolayısıyla bu çalışma bağlamında eğitilmiş bir katılımcı grubundan söz etmek gereklidir.

Tablo 5. Katılımcıların eğitim durumları

		Sayı	Yüzdeler
Eğitim Durumu	Okuma-Yazma Bilmeyen	8	2,2
	İlkokul Mezunu	40	11,2
	Ortaokul Mezunu	76	21,3
	Lise Mezunu	130	36,5
	Üniversite Mezunu	88	24,7
	Yüksek Okul Mezunu	2	0,6
	Yüksek Lisans Mezunu	2	0,6
	Cevapsız	10	2,8
TOPLAM		356	100,0

Katılımcıların %62'si çalıştığını, %26,40'ı çalışmadığını belirtirken %1,12'si iş aradığını aktarmıştır. Bu soruya cevap vermeyen katılımcı oranı ise %9,55'tir.

Tablo 6. Katılımcıların çalışma durumları

		Sayı	Yüzdeler
Çalışma durumu	Çalışıyorum	224	62,92
	Çalışmıyorum	94	26,40
	İş arıyorum	4	1,12
	Cevapsız	34	9,55
Toplam		356	100,00

Katılımcıların çalışma durumlarına bakıldığında büyük bir çoğunluğunun (%51,69) ücretli-maaşlı işlerde çalıştıkları, yine yoğun bir katılımcı grubunun (%29,21) da emekli olduğu görülür. Öğrenci olduğunu belirten katılımcı sayısı iki iken ev hanımı olduğunu belirten katılımcı sayısı birdir. Cinsiyet dağılımı bilgileri akla geldiğinde, toplam kadın katılımcı sayısı 172 olmasına karşın çalışmayıp ev hanımı olduğunu belirten kadın sayısı birdir. Bu veri, Bulgaristan göçmenleri özelinde aile üyelerinin tamamının çalıştığı iddiasını destekler niteliktedir.

Tablo 7. Katılımcıların çalışma durumları

		Sayı	Yüzdeler
Çalışma Durumu	Ücretli-maaşlı	184	51,69
	Yevmiyeli-geçici	7	1,97
	İşveren	11	3,09
	Ücretsiz	5	1,40
	Emekli	104	29,21
	Serbest	2	0,56
	Öğrenci	2	0,56
	Ev hanımı	1	0,28
	Esnaf	2	0,56
	Cevapsız	38	10,67
Toplam		356	100,00

1.2. Katılımcıların Göç Bilgileri

Türkiye ve İsviçre doğumlu ikinci kuşak göçmenler dışında katılımcıların tamamı Bulgaristan doğumlu olup, belli tarih aralıklarında Türkiye'ye göç etmiştir. Anket çalışmasına katılan ve göç tarihini belirten katılımcı sayısı 281'dir. Tablo 8'de görüldüğü gibi, göçmenlerin büyük bir çoğunluğu 1980 ila 1989 arasında ve 1990 ila 1999 yılları arasında Türkiye'ye göç etmiştir. 2000 ila 2009 tarihleri arasında göç eden katılımcı sayısı dördür.

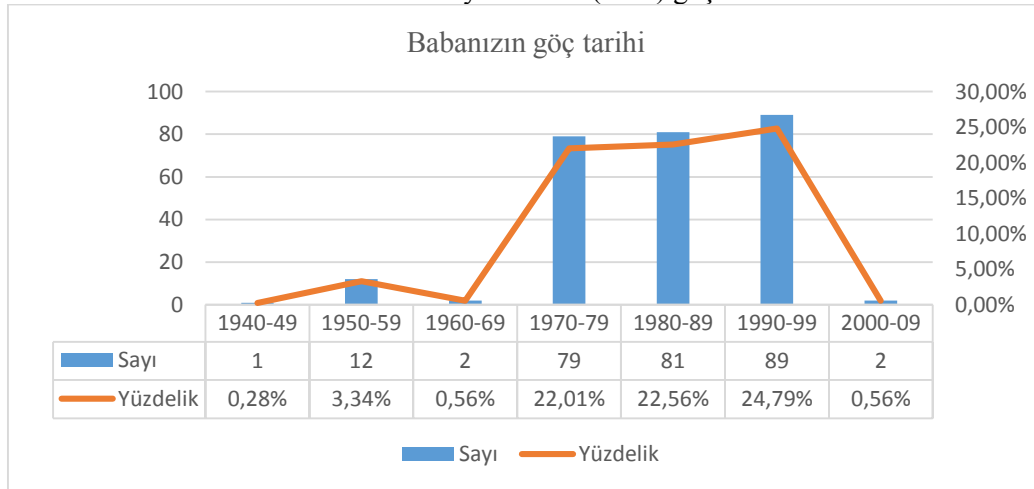
Tablo 8. Katılımcıların göç tarihleri

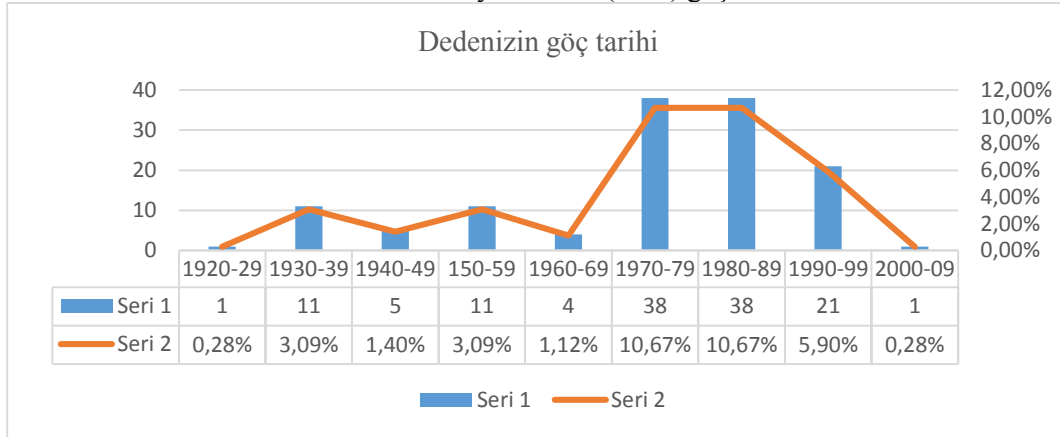
Göçmenin Göç Yılı	Sayı		Yüzdeler			
	1950-59	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09
	4	3	67	87	116	4
	1,42	1,07	23,84	30,96	41,28	1,42
Toplam	281		100,00			

Burada göçler 1950'li yıllarda başlar, 2009'da sonlanır. Tarih aralıkları, çalışma kapsamında görüşülen katılımcılarınkinden ibarettir. Türkiye genelinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanmış göçlerin başlangıcı 1800'lü yıllara kadar geriye gider. Kayapınar derlediği çalışmasında (2012: 389), 1878-1912, 1923-33, 1934-39, 1940-09, 1950-68, 1968-78, 1979-88, 1989, 1991-92 ve 1993-94 tarih aralıklarını göç yılları olarak kategorize eder, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç olgusunun tarih boyunca bir süreklilik arz ettiğini aktarır. Çalışma kapsamında sürekliliği göstermek mümkün olmasa da birinci nesil, ikinci nesil, üçüncü nesil olarak göçmenleri (oğul-baba-dede) sınıflamak mümkündür. Buna göre, birinci nesil göçmenler (ve ayrıca bu çalışmanın da araştırma topluluğunu oluşturan göçmenler) 1950 yılı sonrasında göç ederken, ikinci nesil göçmenlerin göç tarihleri 1940'lardan başlar. Üçüncü nesil göçmenlerde bu tarih, 1920'lere kadar geriye gider.

Aile büyüklerinden ikinci nesil (baba) göçmenlerin göç tarihlerine bakılacak olursa göçmenler 1970, 1980 ve 1990'lı yıllarda Türkiye'ye yoğun olarak gelmişlerdir. Aile büyüklerinden üçüncü nesil (dede) göçmenlerin göç tarihine bakıldığında dedelerin büyük bir kısmı (%10) 1970 ila 1980'lerde Türkiye'ye göç etmiştir. %63'lük bir oran dedesinin göç tarihiyle ilgili bilgi (göç etmediği ve/veya vefat ettiği için) vermemiştir.

Tablo 9. Katılımcıların aile büyüklerinin (baba) göç tarihi

Tablo 10. Katılımcıların aile büyüklerinin (dede) göç tarihi

2. Alan Bulguları: Alışkanlıklar

2.1. Yaşam Tarzında Alışkanlık

Bulgaristan göçmenleri özelinde doğumla kazanılmış alışkanlıkların göç sonrasında devam edip etmediği konusu, katılımcılara sorulan belli başlı sorulardan çıkarsanabilir. Bunlardan biri, yaşanılan konut tipinin yaşanmakta olan konut tipine benzerliği noktasında ortaya çıkar. Bu soruya cevap veren katılımcı sayısı 301'dir. Görüldüğü üzere, Bulgaristan'dayken katılımcıların büyük bir çoğunluğu (165 kişi) köy evinde yaşarken, göç sonrası katılımcıların büyük bir çoğunluğu (203 kişi) müstakil evde yaşamayı seçmiştir. Bulgaristan'dayken köy evinde yaşam süren iki kişi, göç sonrasında yine köy evinde yaşamayı sürdürmektedir. Bulgaristan'dayken köy evinde yaşayan 117 kişi, göç sonrası süreçte müstakil evde yaşamaktadır.

Tablo 11. Katılımcıların göç öncesi ve göç sonrasında yaşadıkları konut tipi, karşılaştırma

Katılımcının Bulgaristan'da yaşadığı konut tipi	Katılımcının Türkiye'de yaşadığı konut tipi					Toplam
	Köy evi	Apartman dairesi	Müstakil ev	Aile apartmanı	Lojman	
Köy evi	2	30	117	16	0	165
Apartman dairesi	0	14	11	3	1	29
Müstakil ev	0	20	73	11	0	104
Aile apartmanı	0	0	2	1	0	3
Toplam	2	64	203	31	1	301

2.2. Damak Tadında Alışkanlık

Özgür Baklacıoğlu (2012) Bulgaristan göçmenleri özelinde çifte vatandaşlığın kazanımıyla sınırın öte tarafında bulunan ve özlemi çekilen imgelere ulaşmanın kolaylaştığını belirtmekte, göçmenlerin memleketteki damak tadına uygun yiyecek ürünlerini tüketebilmeye başladığını aktarmaktadır. Memleketteki damak tadına uygun ürünlere ulaşma, çifte vatandaşlıkla kolaylaşan ulaşım imkânlarını çağrıştırmaktadır. Artan ulaşım olanaklarıyla birlikte gelişen iletişim teknolojileri, göçmenlerin ister istemez ulus-ötesi bağlarla çevrenmesini beraberinde getirmektedir.

Ulus-aşırılığın artması, göçmenlerin de ulus-ötesi kategorilerde sınıflanmasına yol açmakta, göçmenler geride bırakılan ülke pratiklerini yeni yaşam alanlarına taşıyabilmektedirler. Bunlardan

biri geride bırakılan “memleketteki damak tadına” uygun ürünlerin gelinen yeni memlekette tüketilebiliyor olmasında görülür. Böylece geride bırakılan yaşamın bir yansıması yeni yaşam alanında sergilenebilmektedir. Cahit ve Nanae Kahraman’la İlhan Güneş’in ortak çalışmalarında (2017), Bulgaristan göçmenlerinin tat alışkanlıklarının semt pazarlarında, market ve bakkallarda satışa sunulan Bulgaristan menşeli ürünlerle kaybolmadığını belirtmektedirler. Çalışmanın ilerleyen safhalarında da görüleceği üzere buradaki katılımcılar da benzer noktalardan (pazar, market vs.) Bulgaristan menşeli ürün/ürünler temin etmektedirler. Bu noktada, Bulgaristan göçmenleri arasında Balkan menşeli ürün kullanımının ne yaygınlıkta olduğu sorusu akla gelmektedir. Çalışma kapsamında görüşülen 356 katılımcının her birine Balkan menşeli ürün kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Tablo 12’de görüldüğü üzere, katılımcıların büyük bir kısmı (%84’ü) Balkan menşeli ürün kullandığını, katılımcıların %14.3’ü ise kullanmadığını belirtmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların Balkan menşeli ürün kullanımı

		Sayı	Yüzdeler
Kullanım	Evet	190	53,4
	Hayır	51	14,3
	Bazen	110	30,9
	Cevapsız	5	1,4
Toplam		356	100,0

Elde edilen böylesi bir veri, alışkanlıkların ister yaşam tarzı isterse de damak tadı olarak gelişin göç sonrasında da sürüp gittiğini ortaya koymaktadır. İleriki bulgularda ortaya çıkacak bir diğer husus ise alışkanlığın nesilden nesle aktarılabilirliğidir. Bilhassa damak tadı anlamında bu devamlılık buradaki bulgularda da gün yüzüne çıkar. İkinci kuşak göçmenler, birinci kuşak göçmenlerden (burada anne-baba) etkilenmekte, alışkanlıkları edinerek, “macır”lığı bir anlamda yeniden üretmektedir.

3. Ulus-Ötesi Göçmenlik ve Muhacirliğin Devamı

Özgür Baklacioğlu (2012) göçmenlerin “memleketteki damak tadına” uygun et, tavuk, peynir, süt, meyve ve sebze tükettiklerini belirtmektedir. Özgür Baklacioğlu’nun iddiasını doğrulamakla birlikte daha da detaylandırabilmek adına çalışma sonucu elde edilen verilere değinilmelidir. Tablo 13’de görüldüğü gibi, katılımcılar farklı türde Balkan menşeli ürün kullanmaktadırlar. Yoğunluk yiyecek türlerinde görülürken, içecek, giyecek ve kullanılacak ürünler olarak dört ayrı kategoride Balkan menşeli ürün kullanımının olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Katılımcıların ne çeşit Balkan menşeli ürün kullandıkları

		Sayı	Yüzdeler
Ne çeşit ürün	Yiyecek	151	42,4
	İçecek ürünler	13	3,6
	Yiyecek ve içecek ürünler	53	14,8
	İçecek-giyecek-alet edevat	20	5,6
	Araç-gereç	4	1,1
	Sağlık (ilaç ve krem)	11	3,0
	Giyim	2	0,5
	Yiyecek-kozmetik	4	1,1
	Cevapsız	98	27,5
Toplam		356	100,0

Tablo 14’teki ürün örneklerine bakılacak olursa, Özgür-Baklacioğlu’nun belirttiği gibi, -et hariç- tavuk, peynir, süt, meyve ve sebze ürünlerinden farklı tüketim maddelerinin tercih edildiği anlaşılır. Dikkat çeken nokta, Balkan menşeli ürünler arasında yer alan bazı ürünlerin orijinal isimleriyle anılmalarıdır. *Milinka, Banička, Kirnaçe, Lukanka, Vafla, Lütenitsa, Domaçno, Mastika,*

Sukumriya, Sula pasta, Şpek, Kremiş, Paşet, Kifla, Zakuska ve krem Zdrave bunlara örnektir. Ulus- aşan bu ürünler arasında dikkat çekenler ise terlik, çanta, telefon, eşofman gibi Türkiye’de karşılığı olabilecek ürünlerin sınır-ötesinden teminidir. Kahve makinesi, kıyma makinesi ve közleme makinesinin ise Türkiye’deki örneklerinden azca farklılaşan taraflarından dolayı tercih edildiği düşünülmektedir.

Tablo 14. Bulgaristan menşeli ürün çeşitleri

Bulgaristan’dan getirilen ürün çeşitleri:			
İÇECEK	YİYECEK	GİYECEK	KULLANILACAK
Tarhana	Çikolata	T-shirt	Çanta
Kahve	Kifla-Baniçka	Eşofman	Terlik
Boza	Sucuk-Salam	Yünlü ürünler	Kıyma makinası
Komposto	Gofret		Közleme makinası
Alkol ürünleri	Biber		Krem Zdrave
Tütün ürünleri	Tereyağ		Telefon
	Kaşar		Kahve makinası
	Milinka		Oyuncak
	Zakuska		Araba
	Konserve		
	Vafla		
	Kırnaçe-Lukanka		
	Lütenitsa		
	Lokum		
	Marmelat		
	Et ürünleri		
	Pastet, Sukumriya		
	Şpek-Kremiş		

Ürünlerin ne sıklıkta tüketildiği sorusuna cevap aranacaksa, görüldüğü üzere, göçmenler Balkan menşeli ürünleri sıklıkla kullanmaktadır. Ara sıra, haftada bir, günlük, ayda bir, 15 günde bir ve haftada iki-üç defa diyenlere karşın nadiren diyenlerin oranı %8,4’ten ibarettir. Dolayısıyla göçmenler, “memleketteki damak tadı”na uygun ürün kullanmaya devam etmekte ve bu devamlılık oldukça sıkça tekrar etmektedir.

Tablo 15. Balkan menşeli ürün kullanım sıklığı

		Sayı	Yüzdellik
Kullanım sıklığı	Ara sıra	88	24,7
	Haftada bir	43	12,1
	Ayda bir	43	12,1
	Günlük	27	7,6
	15 günde bir	5	1,4
	Nadiren	30	8,4
	Haftada 2-3 defa	10	2,8
	Cevapsız	110	30,3
Toplam		356	100,0

Yaş aralıkları anlamında Balkan menşeli ürün kullanımında bir yoğunlaşmanın görülmemesi, tüm yaş gruplarının Balkan menşeli ürün kullandığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte 65 yaş ve üstü katılımcıların da azımsanmayacak oranda Balkan menşeli ürün kullandıkları anlaşılır.

Tablo 16. Katılımcıların Balkan menşeli ürün kullanımlarıyla yaşları

		Balkan menşeli ürün kullanımı			Toplam
		Evet	Hayır	Bazen	
Yaş	25-34	37	7	27	71
	35-44	53	11	25	89
	45-54	55	18	26	99
	55-64	23	6	13	42
	65 ve üzeri	21	9	18	48
Toplam		189	51	109	349

Ürünlerin nerelerden temin edildiği hususu tablo 17’de incelenmiştir. Görüldüğü üzere yoğunluk market, Bulgaristan ziyareti, pazar yeri ve akrabalarda görülmektedir. Akrabaların Türkiye’ye Balkan menşeli ürün getirmeleri, bu çalışma ve benzeri çalışmalar için bir veri olmakla birlikte, Bulgaristan’a gittiklerinde beraberinde getirmeleri veya ticari kazanç amacıyla Türkiye’ye getirenlerden temini de önemli bir veridir. Tablo 17’de görüldüğü gibi, katılımcılar akrabaları aracılığıyla Balkan menşeli ürün temin edebildikleri gibi, Bulgaristan ziyaretlerinde beraberlerinde getirebilmekte veya “*macır dükkânı*”, “*macır pazarı*”, “işporta”, “market” ve/veya “pazar yerleri”nden de temin edebilmektedirler. Ürünleri, Bulgaristan ziyaretleri sırasında satın alıp Türkiye’ye getiriyor olmaları noktasında göçmenlerin reelde de Bulgaristan’da var olabildikleri görülmektedir. Akrabalar aracılığıyla temin edebiliyor olması ise akraba ağlarının halen devam ettiğine önemli bir işarettir. Macır pazarı, dükkânı, işporta, market veya pazar yerinden temin etme davranışı ise Balkan menşeli ürünlerle ufak ölçekli yerel ekonomilerin yaratılmış olduğu bulgusunu ortaya koyar. Bu hem yerel ekonominin gelişmekte olduğunu hem de yerel ekonomiye talebin olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir.

Tablo 17. Balkan menşeli ürünlerin tedarik edildiği yerler

Ürün temini		Sayı	Yüzdeler
		Akraba	18
Market	68	19,1	
Bulgaristan ziyareti	60	16,9	
İşporta	8	2,2	
Türkiye’de satışını yapan kişilerden	2	0,6	
Pazar	58	16,3	
<i>Macır dükkânları</i>	5	1,4	
Akraba ve market	2	0,6	
Akraba ve ziyaretler	3	0,8	
Bulgaristan ziyareti ve pazarlar	2	0,6	
Market ve Bulgaristan ziyareti	3	0,8	
İthalatçı	1	0,3	
Bal-Göç Kestel	1	0,3	
Cevapsız	125	35,1	
Toplam		356	100,0

Elde edilen bulgulardan, Balkan menşeli ürünlerin Bulgaristan göçmenleri arasında halen ve yoğun olarak tüketildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte temini noktasında da farklı alternatiflerin olduğu ve ulaşılabilir alternatiflere bağlı olarak ürünlerin temin edildiği görülür. Bu noktada sorulması gereken önemli soru, Bulgaristan göçmenleri neden, ne amaçla Balkan menşeli ürün tüketme eğilimindedir? Çalışmanın temel dayanağı da bu soruyla ilişkilidir. Tablo 18’de görüldüğü üzere, katılımcıların büyük bir kısmı tat (%20,8) ve alışkanlık (%18,8) nedeniyle Balkan menşeli ürün tüketmektedir. Katılımcılar toplamda dokuz ayrı neden ortaya koymuş, tat ve alışkanlık

diğerlerinden fazla tekrarlanmıştır. Tat, alışkanlık, özlem gibi göçmenlik halleriyle ilişkilendirilebilecek cevap türlerinin yanı sıra doğal, kaliteli, güvenilir, dayanıklı olma gibi niteliği ön plana taşıyan cevaplara da rastlanır. Ürün tercihinde tat unsuru, katılımcıların verdikleri cevap sayısının fazla olmasından da anlaşılacağı üzere Bulgaristan göçmenleri için önemlidir. Balaban Salı ve Fevzi Mehmed'in Bulgaristan göçmenleri ile ilgili yaptıkları çalışmada (2014: 26) yiyecek ürünlerinde tada (ve doğallığa) verilen önem ortaya çıkmaktadır. Görüşme yaptıkları Bulgaristan göçmenlerinden biri (R.M. kod-isimli), Bulgaristan'daki yiyeceklerin (et gibi) tatlarının daha farklı olduğunu şu sözlerle aktarmıştır: “*Bulgaristan’ın yemekleri biraz daha güzeldi, etin daha dadı vardı, burda o dad yok yani. Merada yeşillikte olduğunda hayvanlar burda öyle değil. Daha doğaldı.*” Burada dikkat çeken bir cevap da ürünlerin ucuz olmasıdır. Katılımcılardan %7,5’i Balkan menşeli ürünlerin ucuz olduğu şeklinde düşüncesini paylaşmıştır. Ürünlerin tat, alışkanlık, özlem gibi duygusal nedenlerden ayrı olarak ayrıca ekonomik nedenlerle ilişkilendirilmesi ayrıca araştırılmaya değerdir.

Tablo 18. Balkan menşeli ürün kullanım nedenleri

Kullanım nedeni	Sayı		Yüzdeler	
	Sayı	Yüzdeler	Sayı	Yüzdeler
Tat	74	20,8		
Alışkanlık	67	18,8		
Özlem	8	2,2		
Ucuz	27	7,5		
Doğallık	9	2,5		
Kalite	15	4,2		
İkramlık	1	0,2		
Güvenilir	1	0,2		
Dayanıklılık	1	0,2		
Cevapsız	153	42,9		
Toplam	356	100,0		

Tablo 20’deki bulgular, emekli olan göçmenlerin de büyük oranda (104 kişiden 87’si) Balkan menşeli ürün kullandıklarını gösterir. Böylesi bir veri ise yaş itibarıyla (genç-yaşlı) belirgin bir ayrışmanın olmadığını ortaya koyar.

Tablo 20. Katılımcıların Balkan menşeli ürün kullanımlarıyla iş durumları

İş durumu	Balkan menşeli ürün kullanımı	Balkan menşeli ürün kullanımı			Toplam
		Evet	Hayır	Bazen	
Ücretli-maaşlı		97	23	61	181
Yevmiyeli-geçici		2	2	3	7
İşveren		6	1	3	10
Ücretsiz		2	1	2	5
Emekli		59	17	28	104
Serbest		1	0	1	2
Öğrenci		1	0	1	2
Ev hanımı		1	0	0	1
Esnaf		2	0	0	2
Toplam		171	44	99	314

Balkan menşeli ürün kullanımı ile cinsiyet arasında bir farklılık var mı, şeklindeki soruya “farklılık yoktur” cevabı verilebilir. Zira tablo 12’de de görüldüğü gibi, oranlar hemen hemen eşittir. Kadınlar kadar erkekler de alışkanlıktan, tattan, özleminden dolayı Balkan menşeli ürün kullanmaktadır.

Tablo 21. Katılımcıların Balkan menşeli ürün kullanımlarıyla cinsiyetleri

		Balkan menşeli ürün kullanım nedeni									Toplam
		Tat	Alışkanlık	Özlem	Ucuz	Doğal	Kalite	İkramlık	Güvenilir	Dayanıklılık	
Cinsiyet	Kadın	34	33	3	12	4	8	0	0	0	94
	Erkek	40	34	5	15	5	7	1	1	1	100
Toplam		74	67	8	27	9	15	1	1	1	203

Balkan menşeli ürün kullanımı birinci kuşak göçmenlerle sınırlı değildir. Tablo 22'den de anlaşılacağı üzere Türkiye doğumlu ikinci kuşak göçmenler de Balkan menşeli ürün kullanmaktadır. Türkiye doğumlu toplam 37 kişiden sadece ikisi Balkan menşeli ürün kullanmazken, geri kalanı kullanmaktadır.

Tablo 22. Katılımcıların Balkan menşeli ürün kullanımlarıyla doğum yerleri

		Balkan menşeli ürün kullanımı			Toplam
		Evet	Hayır	Bazen	
Doğum yeri	Kırcaali	58	9	24	91
	-Eğridere (Ardino)	7	2	3	12
	-Benkovski	1	1	12	14
	-Mestanlı (Momcilgrad)	1	0	0	1
	-Cebel	3	1	3	7
	Razgrad	4	3	1	8
	Türkiye	19	2	16	37
	Bulgaristan	72	11	37	120
	Filibe	2	0	1	3
	Eski Zağra	1	0	0	1
	Koşukavak	4	0	0	5
	Şumnu	4	3	2	9
	Varna	1	0	1	2
	Burgaz	2	0	1	3
	İsviçre	0	1	1	2
	Plovdiv	2	1	0	3
	Eski Cuma (Tirgovişte)	1	0	2	3
Tirnova	1	0	0	1	
Sliven	1	1	0	2	
Toplam		184	35	104	323

Eğitim durumu ile Balkan menşeli ürün kullanımı arasındaki yoğunluğa bakılacak olursa, göçmenlerden lise ve üniversite mezunu olanlar büyük bir yoğunlukta tattan dolayı kullandıklarını, alışkanlıktan dolayı kullanmayı tercih ettiklerini belirtenlerin ise ortaokul mezunu ile lise mezunu oldukları anlaşılır.

Tablo 23. Katılımcıların Balkan menşeli ürün kullanımlarıyla eğitim düzeyleri

	Balkan menşeli ürün kullanım nedeni									Toplam	
	Tat	Alışkanlık	Özlem	Ucuz	Doğal	Kalite	İkramlık	Güvenilir	Dayanıklılık		
O/Y. bilmiyor	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2	
İlk. Mezunu	7	11	1	3	1	1	0	0	0	24	
Ortaokul mezunu	11	16	1	7	1	2	0	0	0	38	
Lise mezunu	27	25	4	10	3	8	0	0	1	78	
Ünv. Mezunu	25	15	1	7	2	3	0	1	0	54	
Y. lisans	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
Y. okul	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	
Toplam		72	67	8	27	8	14	1	1	1	199

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın başlıca amacı, Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile olan ilişkilerinin salt siyasi ilişkilerden ibaret olmadığını, sosyo-kültürel ilişkilerle de şekillendiğini göstermektir. Bu amaçla da çalışma kapsamında belli başlı sorular oluşturulmuş, sorulara cevaplar aranmıştır. Sorulardan ilki Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile olan münasebetlerinin kapsamıyla, bir diğeri de ulus-ötesi bağların hangi yol ve etmenlerle sürdürdükleri ile ilgilidir. Bu noktada başlıca varsayımımız, Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile ulus-ötesi bağlarını tüketim ürünleri aracılığıyla sürdürdükleri yönündedir. Alan yazındaki örnekler, Bulgaristan göçmenlerinin oy kullanma ve/veya çifte vatandaşlık aracılığıyla ulus-ötesi bağlar geliştirdiklerini ileri sürer.

Çalışmanın kavramsal çerçevesini de oluşturan ulus-aşırılık, klasik göçmen tanımına dair yeni bir anlayışı da beraberinde getirir: Ulus-aşırı göçmenlik. Bulgaristan göçmenleri, hem ilgili göç yazınında hem de gündelik dilde "muhacir"e denk gelen bir kavramla tanımlanmaktadır. Muhacirlik, Türk iskân bürokrasisinin Bulgaristan göçmenleri için uygun bulduğu bir tanımlama türü olup, halen kullanılmaktadır. Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmakla birlikte geri dönmeyi çağrıştırmaması itibarıyla de Bulgaristan göçmenlerine yakıştırılmıştır. Çalışma muhacirlik yakıştırmasının reddini değil, muhacirliğe ilaveten günün şartlarına uygun yeni anlayışların getirilebileceğini göstermeye gayret etmektedir. Zira iletişim ve ulaşım teknolojisinde yaşanan gelişmeler, çifte vatandaşlık ve oy kullanma hakkı gibi hukuksal ve yönetsel nitelikteki kolaylıklar ülküsel tanımlamaların (romantik göçmenler, muhacirler) ötesine de gidilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bugün karşılaşılan göçmen gruplarının önemli bir kısmı (burada Bulgaristan göçmenleri), ne romantik denebilen göçmenlerden oluşmakta ne de geride bıraktıkları ülkelerle bağları kopmuş durumdadır. Aksine Bulgaristan göçmenleri özelinde görüldüğü gibi, göçmenler geride bıraktıkları ülkelerde var olabilmekte, ülkelerin geleceklerini tayinde söz sahibi olabilmektedirler. Geride bırakılan ülkelerle ilişkiler, akraba, yakınlar ve arkadaşlar aracılığıyla veya bizzat orada olmayla sürüp gittiğine göre, ilgili göçmenlerin "lineer ulus-ötesicilik" olarak isimlendirilmiş bir kuramsal yapıyla ilişkilendirilebileceği görülür. Bu bakış açısıyla göçmenler iletişim ve ulaşımındaki olanaklarla reelde ve fazlasıyla da sembolik düzeyde hem geride bıraktıkları hem de yeni vatanlarında aynı anda olabilmektedirler. Kaldı ki, Bulgaristan göçmenleri yukarıda değinildiği gibi siyasi gaye veya sosyo-kültürel amaçlarla olsun Bulgaristan'a gidebildikleri gibi Bulgaristan'ı sembolik düzlemde yeni yaşam alanlarına taşıyabilmektedirler. Simgesel düzlemde burada kast edilense geride bıraktıkları yaşamlarına dair bir yaşanmışlığı, alışkanlığı, beğeniyi bir imgeye yüklemeleri ve bu yüklü imgeleri yeni yaşam alanlarına taşımaları, edinmeleri, kullanmaları veya tüketebilmeleridir. Çalışma kapsamında görüşülen Bulgaristan göçmenlerinde anlam yüklü imgeler, yiyecek, içecek, giyecek ve/veya kullanılacak ürünler olmaktadır. Kullanılabilir, tüketilebilir ürünler, Bulgaristan göçmenlerinde bir alışkanlığın, yaşanmışlığın, alışılmış tatların ve/veya bir özlemin imgeleridir. Bu, iş sahibi için de böyledir, eğitimsiz için de kadın için de erkek için de Kırcı doğumlu için de Türkiye doğumlu için de, bu böyledir. Dolayısıyla Bulgaristan göçmenleri, sadece oy kullanma, çifte vatandaşlık sahibi olmakla yek tutulan bir ulus-ötesilikle değil, göç öncesi yaşanmışlığı bugüne, göç sonrasına taşıyan tüm imgelerle Bulgaristan'la ilgilidir, Türkiye'deyken Bulgaristan'da da var olabilmektedir.

Bulgaristan menşeli ürün kullanımında ürünlerin maddi (ucuz gibi) değerinden ziyade manevi anlamları ön plandadır. Dolayısıyla yaş aralıklarının Bulgaristan menşeli ürün kullanımında bariz bir etkisinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Benzer şekilde göç tarihlerinin de ürün kullanımında doğrudan bir etkisi yoktur. Ürün tercihinde katılımcıların birçok üründen bahsettiği, edinilen/tüketilen ürünlerin sadece tatlı yiyeceklerle sınırlı olmadığı görülür. Bulgaristan/Balkan menşeli ürün kullanımının, Türkiye doğumlu ikinci kuşak göçmenler arasında da yaygın olduğu

bulgulara ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, son olarak Balkan menşeli ürün tüketiminin “muhacir”liği yeniden ürettiği sonucunu vermektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (Vol. 1). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ateş, D., ve Uysal, A. (2006). Merkez-Dışı Ülkelerdeki Ulus Ötesi Sivil Toplum Kuruluşları (Stk): Dış Politika, Finansman Ve Meşruiyet. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 63-86.
- Adıgüzel, Y. (2013). Dayanışma Ağları Üzerinden Eskişehir'de Siyaset Ve Göçmenlik Algısı. *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 73-94.
- Balaban-Salı, J. & Fevzi-Mehmed, F. (2014). 1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(3), 5-34.
- Castles, Stephen & Miller, J. Mark. (2008). *Göçler Çağı*. (Çev. Bal, B. U.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Conradson, D., ve Latham, A. (2005). Friendship, Networks And Transnationality In A World City: Antipodean Transmigrants In London. *Journal Of Ethnic And Migration Studies*, 31(2), 287-305.
- Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu Dergisi*, 2013(XIV).
- Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler Ve Nedenleri. *Bilig*, 41, 123-154.
- Çetin, T. (2008). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçünün (1989) Sosyo-Ekonomik Etkileri. *Turkish Studies*, 3(7).
- Deviren, N. V., ve Atasever, G. (2011). Ekonomik Küreselleşmenin Ulus-Devlet Üzerindeki Etkileri. *Mevzuat Dergisi*, 164.
- Dişbudak, C., Akgün, G., & Balmumcu, Ö. (2012). Göçmenlerin Türkiye'de “Yaşamaya Devam Etme Kararlarının” Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği. *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2).
- Dikici, A. (2014). Türkiye'deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler. *Avrasya Etüdüleri*, 46(2), 123-165.
- Faist, T. (2000). *The Volume And Dynamics Of International Migration And Transnational Spaces*. New York: Oxford University Press.
- Faist, T. (1998). Transnational Social Spaces Out Of International Migration: Evolution, Significance And Future Prospects. *European Journal Of Sociology* 39/2, 213-247.
- Glick-Schiller, N. G., Basch, L., & Blanc, C. S. (1995). From Immigrant To Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, 48-63.
- Hacısalıhoğlu, M. (2012). “89 Göçü” İle İlgili Tarih Yazımı Ve Kamuoyu Algıları. İç. 89 Göçü, (Ed: Ersoy-Hacısalıhoğlu, N. & Hacısalıhoğlu M.). İstanbul: Balkar & Balmed.

- Howson, R. (2011). Transnationalism And Masculinities: Indian Transmigrant Students In Australia. *Proceedings From Gexcel Theme*, 9, 33-40.
- Hocaoğlu, B. (2015). Ulus-Aşırı Siyasal Bir Aktör Olarak Türkiye'deki Bulgaristan Göçmenleri. *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*.1(1), 13-28.
- Itzigsohn, J., ve Saucedo, S. (2002). Immigrant Incorporation And Socio-Cultural Transnationalism. *International Migration Review* 36(3), 766-798.
- İlbaş, S. (2015). *Eskişehir İli Balkan Muhacir Ağızları I. Cilt* (Master's Thesis, ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- İçduygu, A., (2014). Bir Siyaset Ve Siyasa Alanı Olarak Uluslararası Göç: Son Yüzyılda Dünya Ve Türkiye. İç. *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023*, (Ed. İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya, Ö. F.), İstanbul, Mirekoç.
- Jain, S. (2009). Transmigrant Women's Agency In Global Processes: India And Its Diaspora. *Anthropologist*, 4, 15-25.
- Kaytan, Ö. (2016). . Transnational Identity Among The Bulgarian-Turkish Migrants In Turkey. *Turkish Migration 2016 Selected Papers*, 116.
- Kaya, A. (2015). Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam Ve Entegrasyon Tartışmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 44-79.
- Kayapınar, Levent. (2012). Atatürk, Menderes Ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler Üzerine Gözlemler. İç. "89 Göçü" İle İlgili Tarih Yazımı Ve Kamuoyu Algıları, (Ed: Ersoy-Hacısalihoğlu, N. ve Hacısalihoğlu M.). İstanbul: Balkar & Balmed.
- Kahraman, C., Güneş, İ., ve Kahraman, N. (2017). 1989 Göçü Sonrası Bulgaristan Göçmenlerinin Yemek Kültüründeki Değişim. *Göç Dergisi*, 4(2), 227-245.
- Kurtulgan, K. (2010). *Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskânı (1923-1933)* (Doctoral Dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Leinbach, Thomas R. ve John T. Bowen, (1992) Diversity In Peasant Economic Behavior: Transmigrant Households In South Sumatra, Indonesia. *Geographical Analysis*, 24(4): 335-51.
- Morad, M. ve Gombac, J. (2015). Transmigrants, Transnational Linkages And Ways Of Belonging: The Case Of Bangladeshi Migrants In Italy. *Dve Domovini-Two Homelands*, 41. <https://www.dlib.si/stream/urn:nbn:si:doc-U84jhkev/76fc3835-8b14-4e43-98bf-32b8e315a45d/pdf>
- Ogaya, C. (2015). When Mobile Motherhoods And Mobile Childhoods Converge: The Case Of Filipino Youth And Their Transmigrant Mothers in Toronto, Canada. In *Mobile Childhoods in Filipino Transnational Families* (Pp. 205-221). Palgrave Macmillan, London.
- Özgür-Baklacioglu, N. (2006). Dual Citizenship, Extraterritorial Elections And National Policies: Turkish Dual Citizens In The Bulgarian-Turkish Political Sphere. İç. *Beyond Sovereignty: From Status Law To Transnational Citizenship*, 319-358.
- Özgür Baklacioglu, N. (2012). Türkiye-Bulgaristan Siyasetinde Sınırötesi Vatandaşlık ve Göç. İç. "89 Göçü" İle İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları. *89 Göçü*, (Ed: Ersoy-Hacısalihoğlu, N. & Hacısalihoğlu M.). İstanbul: Balkar & Balmed.

-
- Özgür Baklacioğlu, N., (2015). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar. *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (Derl., Erdoğan, M. M., Kaya, A.,). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parla, A. (2006). Longing, Belonging And Locations of Homeland Among Turkish Immigrants From Bulgaria. *Southeast European And Black Sea Studies*, 6(4), 543-557.
- Şimşir, B., N. (1987), Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu. *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı*. Ankara: T. T. K. Basımevi.
- Toğrol, B. (1989). *112 Yıllık Göç (1878-1989): 1989 Yazındaki Üç Aylık Göç'ün Tarihi Perspektif İçinde Psikolojik İncelemesi* (Sayı 464). İstanbul: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Türkiye'de Yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının %1,3'ü Yurt Dışı Doğumlu. (Ağustos,2015) [Http://www.Tuik.Gov.Tr/Basinodasi/Haberler/2015_53_20150827.Pdf](http://www.Tuik.Gov.Tr/Basinodasi/Haberler/2015_53_20150827.Pdf)
- Uysal, A. (2016). Londra'daki Türkçe Konuşan Topluluğa Ait Çocukların Ulus-aşırı Mekânlarda Duygusal Coğrafyaları. *Göç Dergisi*, 3(1), 99-119.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.